

УДК 628.157

Пристемський О. С.
*кандидат економічних наук,
доцент, доцент кафедри обліку і оподаткування
Херсонського державного аграрного університету*

Prystemskiy O. S.
*Candidate of economics, Professor,
Professor the Department of accounting and taxation
Kherson State Agricultural University*

АНАЛІЗ ІНДИКАТОРІВ ФІНАНСОВОЇ БЕЗПЕКИ РОЗВИТКУ СІЛЬСЬКОГО ГОСПОДАРСТВА

ANALYSIS OF INDICATORS OF FINANCIAL SAFETY OF DEVELOPMENT OF AGRICULTURE

Анотація. У статті розглянуто поняття індикаторів фінансової безпеки сільського господарства. Проаналізовано основні з них, а також наведено заходи підвищення рівня фінансової безпеки. Особливу увагу приділено аналізу фінансового результату до оподаткування, який характеризує не лише фінансову безпеку, але й ефективність господарської діяльності.

Ключові слова: індекс, інфляція, борг, сільське господарство, фінансова безпека.

Вступ та постановка проблеми. Динамічний розвиток економічної системи України, хоча і окреслений політико-економічними дисбалансами, спрямований на досягнення високого рівня конкурентоздатності та стабільності. Стан фінансової безпеки розвитку сільського господарства погіршується не лише макроекономічними факторами, які здійснюють, безумовно, вагомий вплив, але й галузевими чинниками, діяльність яких віддзеркалюється на її індикаторах.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню проблеми фінансової безпеки сільського господарства присвячені праці багатьох як вітчизняних, так і закордонних науковців, а саме роботи О.С. Гудзя, В.А. Шинкара, К.Ф. Черкашиної, В.Я. Плаксієнка, Н.С. Танклевської, О.В. Белікова, К.В. Лозінської, О.Я. Стойко, Д.М. Черваньова, С.А. Власюка. Проблема фінансової безпеки та забезпечення її ефективності на рівні держави присвячено низку статей та монографій. Проте аналіз робіт, опублікованих за результатами наукових розробок в цьому напрямі, доводить, що у вітчизняній науковій літературі бракує системного дослідження

окремих питань, присвячених цій тематиці, зокрема аналізу індикаторів фінансової безпеки розвитку сільського господарства, що буде зручним та доцільним для застосування в практиці вітчизняних бізнес-структур.

Метою статті є визначення та проведення аналізу індикаторів фінансової безпеки розвитку сільського господарства, їх вивчення та систематизація наукових поглядів.

Результати дослідження. Через особливості сільськогосподарського виробництва до головних індикаторів фінансової безпеки розвитку сільського господарства необхідно включити обсяг ВВП сільського господарства і його частку в загальному ВВП країни; виробництво валової продукції сільського господарства всіма категоріями господарств на 1 особу та на 100 га сільськогосподарських угідь; рівень рентабельності (збитковості) сільськогосподарської діяльності; обсяг та динаміку чистого прибутку та чистого доходу підприємств сільського господарства; ефективність сільськогосподарського виробництва; обсяг експорту сільськогосподарської продукції на 100 га с/г угідь; відношення експорту до ВВП с/г; обсяг дебіторської й поточної кредиторської заборгованості на 100 га с/г угідь;

фінансові показники діяльності підприємств сільського господарства, наприклад, частку простроченої кредитної заборгованості за кредитами у загальній сумі кредитів (по кредитах с/г); фінансові показники дебіторської заборгованості (коефіцієнт залучення оборотних активів у дебіторську заборгованість, частку дебіторської заборгованості в загальному обсязі поточних активів, частку дебіторської заборгованості у балансі підприємств сільського господарства); фінансові коефіцієнти (фінансової залежності, фінансової стабільності, співвідношення залученого і власного капіталу, коефіцієнт фінансової незалежності (автономії), маневреності власних засобів, концентрації позикового капіталу, поточних та довгострокових зобов'язань).

Одним із головних показників фінансової безпеки розвитку сільського господарства сьогодні є стан ВВП сільського господарства та його частка у загальному ВВП країни. Багатотисячний досвід й природно-кліматичні умови України забезпечують високе значення сільського господарства у розвитку економічної системи країни. Із часу набуття незалежності частка ВВП сільського господарства у загальному ВВП країни змінювалась, але важливість забезпечення його фінансової безпеки залишалась актуальною [1]. Аналізуючи дані 2010–2014 рр., виявили, що частка ВВП сільського господарства охарактеризована тенденцією до збільшення на 2,8% (від 7,4% у базовому році до 10,2% у звітному році), а у 2012 р. виявили зниження показника відносно попереднього року на 0,4%, що загалом не вплинуло на загальну динаміку. Крім того, обсяг ВВП сільського господарства збільшився майже удвічі і становив 160,5 млрд. грн. У 2011 р. та 2014 рр. виявлено найбільше зростання цього індикатора відносно попереднього періоду (на 32,5% та 24,7% відповідно), а у 2012 р. його приріст становив 3,1% (або 3,3 млрд. грн.) [2].

Наступним базовим індикатором фінансової безпеки розвитку сільського господарства виступає стан виробництва валової продукції сільського господарства всіма категоріями господарств на 1 особу та на 100 га сільськогосподарських угідь. Встановлено, що за роки незалежності України стан цих показників мав зростаючу тенденцію. Так, на 1 особу у постійних цінах 2010 р. було вироблено валової продукції найбільше у 2014 р. (5 847 млн. грн.), що порівняно з 1990 р. збільшилось на 398 млн. грн., або на 7,3%, а відносно 2000 р. приріст був майже удвічі. Натомість зниженням показника характеризувались результати 2009 р. та 2012 р. відносно попереднього року (на 59 млн. грн., або 1,4%, та на 216 млн. грн., або 4,2% відповідно). Позитивною була динаміка виробництва валової продукції сільського господарства на 100 га сільськогосподарських угідь, обсяги якого у 2014 р. зросли відносно 1990 р. на 5,5%, або на 37,1 млн. грн. Найбільшим зростанням охарактеризовані результати показників 2008 р. та 2011 р.

Особливої уваги потребує аналіз фінансового результату до оподаткування, який характеризує не лише фінансову безпеку, але й ефективність господарської діяльності. Доцільно акцентувати увагу на тому, що у 2010–2014 рр. показники результативності значно погіршились, що викликано об'єктивними факторами, але функціонування підприємств сільського господарства виявило спроможність здійснювати ефективну діяльність навіть у складних фінансово-економічних та політичних умовах [2]. Виявлена тенденція не лише позитивно характеризує потенціал аграрного сектору, але й засвідчує високі можливості фінансової безпеки розвитку сільського господарства. Динаміка фінансового результату до оподаткування за видами економічної діяльності виявила, що в Україні у 2011 р. були отримані найвищі

результати (122,2 млрд. грн.), а результати 2004 р. характеризувалися значним падінням до -517,3 млрд. грн. (або на 575,6 млрд. грн. відносно 2010 р.). Характерно, що у 2014 р. лише підприємства сільського господарства мали позитивний результат фінансового результату до оподаткування (20,3 млрд. грн.). Загальне зростання показника для підприємств сільського господарства становить 3 млрд. грн. (або 17,3%), але його найвище значення було зафіксовано у 2012 р. (26,8 млрд. грн.), а найнижче – у 2013 р. (15 млрд. грн.) [2].

Вагомим індикатором фінансової безпеки розвитку сільського господарства варто назвати рівень рентабельності (збитковості) діяльності, який найвище значення мав у 2011 р. – 26,4%, а за підсумками 2014 р. він становив 26,3%, тоді як його середній рівень у 2008–2014 рр. становив 18,9%.

Потребує уваги в контексті дослідження фінансової безпеки розвитку сільського господарства аналіз чистого доходу (виручки) й прибутку (збитку) від реалізації продукції сільського господарства [3]. Чистий дохід (виручка від реалізації) продукції сільського господарства також є показником фінансової безпеки розвитку сільського господарства, який у 2008–2014 рр. збільшувався від 48,7 млрд. грн. до 169,9 млрд. грн. протягом 2008–2014 рр. Встановлено, що більш ніж третину надходження цього показника забезпечують такі регіони, як Дніпропетровська (питома вага у середньому обсязі показника становить 15,6%), Київська (питома вага у середньому обсязі показника – 8,8%) та Полтавська (питома вага у середньому обсязі показника – 8,2%) області. Частка Закарпатської та Чернівецької областей є найменшою і становить 0,1% та 0,9% відповідно [2].

На здатність підприємств сільського господарства забезпечувати платоспроможність та фінансову безпеку впливає також прибуток (збиток) від реалізації продукції, який визначає обсяг, на який доходи перевищують витрати. Фінансова безпека розвитку сільського господарства має прямий кореляційний зв'язок із показниками економічної ефективності виробництва, які визначають перш за все стан фінансово-господарської діяльності господарюючих суб'єктів галузі. Тому особливої уваги потребує аналіз показників ефективності сільськогосподарського виробництва, оцінку традиційно здійснюють за показниками повної собівартості, чистого доходу (виручки) від реалізації та рентабельності (збитковості) виробництва за видами продукції [4].

Зниження собівартості виробництва будь-якого підприємства дає змогу збільшити прибутковість його діяльності і збільшити рентабельність. Зважаючи на виявлену позитивну динаміку показника для підприємств сільського господарства, варто зауважити, що вона викликана значною залежністю від об'єктивних факторів й негативно впливає на стан конкурентоздатності виробництва. Крім того, завдяки відповідній динаміці чистого доходу (виручки) від реалізації (більш ніж у два рази відносно базового періоду й на 38,4% відносно попереднього періоду) забезпечено зростання результативного показника ефективності сільськогосподарського виробництва.

Натомість динаміка ефективності сільськогосподарського виробництва залежно від виду продукції має свої особливості. Звернемо увагу на те, що продукція рослинництва порівняно з продукцією тваринництва має вище значення показників. Зокрема, у 2010–2014 рр. обсяг повної собівартості та чистого доходу (виручки) від реалізації збільшився у 2,4 рази порівняно з 2010 р. (до 101,2 млрд. грн. та 130,7 млрд. грн. відповідно). Рівень рентабельності виробництва продукції рослинництва мав

найвище значення у 2011 р. і становив 32,3%, а у 2013 р. був найменшим (11,1%). Виробництво продукції тваринництва характеризується значно нижчим результатом. Так, повна собівартість у 2010–2014 рр. зростала, а у звітному році була на 58,2% (або на 10,3 млрд. грн.) вище, ніж у 2010 р., а також на 11,6% (або на 2,9 млрд. грн.), ніж у 2013 році. Обсяг чистого доходу збільшився на 66,5% порівняно з базовим роком і становив 31,8 млрд. грн., що майже на 100 млрд. грн. перевищує відповідний показник за продукцією рослинництва. Відповідно, і рівень рентабельності виробництва продукції рослинництва перевищує значення продукції тваринництва: так, у 2014 р. він становив 29,2% проти 13,4%. Загалом рентабельність продукції тваринництва найвищого значення мала у 2012 р. (14,3%), у 2010 р. була найменшою (7,8%), а протягом досліджуваного періоду збільшилась на 5,6%.

Зовнішньоекономічна діяльність відіграє особливу роль у забезпеченні розвитку сільського господарства й дає змогу підвищити рівень конкурентоздатності галузі. Обсяг імпорту відображає потребу вітчизняної економіки у додатковому залученні продукції сільського господарства від країн-партнерів. Для фінансової безпеки розвитку сільського господарства зростання обсягів імпорту під час зниження його експорту є негативним показником, що знижує конкурентоздатність внутрішнього виробництва й загордує не лише стабільності цінової політики галузі, але й продовольчій безпеці загалом. Значення сальдо зовнішньоекономічної діяльності сільського господарства має позитивне значення, що є показником перевищення обсягів експорту над імпортом [5]. Виявлено, що у 2010–2014 рр. середнє значення сальдо зовнішньоекономічної діяльності було 4,7 млрд. дол. США. У 2010 р. його обсяг був найменшим (1,9 млрд. дол. США), а у 2014 р. він становив 6,6 млрд. дол. США, що на 22,3% перевищує показники попереднього року і було найбільшим значенням за аналізований період.

Аналізуючи індикатори фінансової безпеки розвитку сільського господарства, вважаємо, що особливої уваги заслуговує діагностика обсягу експорту, яка припадає на 100 га сільськогосподарських угідь. Цей показник засвідчує експортний потенціал галузі, який є джерелом валютної виручки господарюючих суб'єктів галузі, що в умовах валютної кризи дає змогу зміцнити їх фінансову безпеку. Наступним індикатором фінансової безпеки розвитку сільського господарства варто назвати відношення експорту продукції сільського господарства до ВВП сільського господарства. Аналіз встановив, що у 2010–2014 рр. засвідчено збільшення цього співвідношення від 46,9% до 72,2% із піковим значенням у 2012 р. (74,1%) і зниженням до 61,9% у 2013 р. Таким чином, за аналізований період значення цього індикатора збільшилось на 25,3%, а у 2010–2012 рр. зростання становило 27,2%.

Крім того, доцільно проаналізувати динаміку балансу підприємств сільського господарства, який є джерелом інформації про стан його фінансової безпеки. Протягом аналізованого періоду баланс підприємств галузі збільшився на 41,2% і становив у 2014 р. 360,61 млрд. грн. У 2012–2014 рр. середнє значення балансу становило 326,78 млрд. грн., а його значення у звітному році перевищувало показники 2012 р. на 41,2% й показники 2013 р. на 24,8%.

У забезпеченні фінансової безпеки розвитку сільського господарства дебіторська заборгованість відіграє важливу роль, акумулюючи в собі недоотримані фінансові ресурси внаслідок виробничої діяльності від підприємств-партнерів [5]. Аналіз даних виявив, що протягом 2010–2014 рр. в Україні зберігається тенденція до

збільшення обсягів дебіторської заборгованості. Варто зазначити, що частка дебіторської заборгованості сільськогосподарських підприємств у загальній структурі за всіма галузями становила 3,63–7,72%. Отже, частка збільшилась вдвічі і становила у 2014 р. найвищі показники. Високим темпом росту відрізняється цей показник у сільськогосподарських підприємствах. Зокрема, у 2012 р. його значення відносно попереднього року становило 134,6%, а у 2014 р. – 154,1%.

Варто звернути увагу на те, що у 2010–2014 рр. зростають показники дебіторської заборгованості. До структури дебіторської заборгованості підприємств сільського господарства включають таку заборгованість: за товари, роботи, послуги: чиста реалізаційна вартість; за розрахунками з бюджетом; інша поточна дебіторська заборгованість. В середньому питома вага категорії «інша поточна дебіторська заборгованість» є переважаючою і становить 49,1%, а у вартісному вираженні – 44 млрд. грн. На дебіторську заборгованість за товари, роботи, послуги припадає 48,1% дебіторської заборгованості досліджуваної галузі, а 2,7% становить дебіторська заборгованість за розрахунками з бюджетом.

Як один з індикаторів фінансової безпеки розвитку сільського господарства обсяг дебіторської заборгованості у розрахунку на 100 га сільськогосподарських угідь дає змогу визначити динаміку показника та ймовірність його погіршення. В результаті аналізу цього індикатора виявлено, що протягом досліджуваного періоду він збільшився у 2,5 разів і становив 739,02 тис. грн./100 га, що на 55,6% більше, ніж у попередньому році. Зазначена динаміка є свідченням негативного впливу загальногосподарського стану країни на погашення дебіторської заборгованості аграрним підприємствам, що зменшує кількість наявних фінансових ресурсів й сприяє нарощенню кредиторської заборгованості перед партнерами господарюючих суб'єктів галузі.

Віддзеркаленням погіршення стану дебіторської заборгованості є відповідна зміна обсягу поточної кредиторської заборгованості. Так, поточна кредиторська заборгованість підприємств сільського господарства збільшилась у 2014 р. відносно 2010 р. на 64,8%, або на 28,4 млрд. грн., і становила 72,1 млрд. грн., а відносно попереднього року вона збільшилась на 42,6%, або на 21,5 млрд. грн. Структура поточної кредиторської заборгованості включає заборгованість за товари, роботи, послуги; розрахунками з бюджетом; зі страхування; з оплати праці; іншу поточну кредиторську заборгованість.

Зважаючи на отримані дані, варто звернути увагу на зростання такого індикатора фінансової безпеки розвитку сільського господарства, як обсяг поточної кредиторської заборгованості у розрахунку на 100 га сільськогосподарських угідь. Отримані дані корелюються з аналогічним індикатором фінансової безпеки розвитку сільського господарства, який розрахований за дебіторською заборгованістю. Зважаючи на отримані дані, необхідно зауважити, що оптимізація управління станом фінансової діяльності господарюючих суб'єктів галузі є одним з важливих завдань, спрямованих на посилення фінансової безпеки розвитку сільського господарства.

Детальної уваги потребує також коефіцієнтний аналіз фінансової безпеки розвитку сільського господарства. Так, коефіцієнт фінансової залежності показує суму загальної вартості майна, яка припадає на 1 грн. власних коштів підприємств сільського господарства. Виявлено, що у 2014 р. його значення становило 2,383 пункти, що на 0,264 пункти більше, ніж у 2008 р., але загальна тенденція у 2008–2012 рр. засвідчувала його зниження.

Коефіцієнт фінансової стабільності підприємств сільського господарства у 2008–2011 рр. зростав (від 0,897 пункти до 1,189 пункти), але у наступні роки знизився до 0,723, що є не лише найнижчим його значенням за досліджуваній період, але й на 19,4% меншим, ніж у 2008 році. Це засвідчує порушення сталого розвитку сільського господарства та негативну динаміку його фінансової безпеки. Відповідно, виявлено зростання коефіцієнта співвідношення залученого і власного капіталу підприємств сільського господарства на 24% протягом 2008–2014 рр., який у звітному році становив 1,383 пункти, що на 0,387, або 38,8%, перевищує значення попереднього року.

Коефіцієнт фінансової незалежності (автономії) підприємств сільського господарства як індикатор їх фінансової безпеки визначає залежність господарюючих суб'єктів від зовнішніх джерел фінансування. Він виявив, що у 2008–2014 рр. його динаміка не була однорідною, а загалом значення знизилось до позначки 0,420 пункти, що нижче нормативного. Відповідно, фінансова безпека розвитку сільського господарства за даний період окреслена зростанням залежності від зовнішніх джерел фінансування. Натомість зростає мобільність власних засобів підприємств галузі, що засвідчено таким індикатором, як коефіцієнт маневреності. Його значення зросло більш ніж у 4 рази і становило у 2014 р. 0,249 пункти, хоча у 2012 р. його значення було найбільшим і становило 0,312 пункти.

Помітне також зростання коефіцієнта концентрації позикового капіталу (на 16,2% відносно попереднього року та на 10,3% відносно базового року). Динаміка коефіцієнтів поточних та довгострокових зобов'язань відповідає загальній тенденції сучасного розвитку сільського господарства та його фінансової безпеки. Так, у 2014 р. значення коефіцієнта поточних зобов'язань становило 0,722 пункти, що на 0,065 пункти більше, ніж у 2008 р., тоді як коефіцієнт довгострокових засобів зменшився на 18,98% протягом досліджуваного періоду.

Негативна дія зовнішніх та внутрішніх факторів розвитку сільського господарства вплинула на платоспроможність господарюючих суб'єктів, що віддзеркалилось на такому індикаторі його фінансової безпеки, як частка простроченої кредитної заборгованості за кредитами у загальній сумі кредитів (за сільськогосподарськими кредитами). Так, після фінансової кризи 2008 р. частка прострочених кредитів, наданих підприємствам сільського господарства,

збільшилась на 7,2% і становила у 2009 р. 11,3%, а у 2015 р. вона досягла найвищого значення у 11,6%.

Також індикаторами фінансової безпеки розвитку сільського господарства виступають показники стану дебіторської заборгованості, а саме коефіцієнт залучення оборотних активів у дебіторську заборгованість, частка дебіторської заборгованості в загальному обсязі поточних активів й частка дебіторської заборгованості у балансі підприємств сільського господарства. Зважаючи на сукупність індикаторів фінансової безпеки розвитку сільського господарства, варто зазначити, що її стан значно погіршився через затяжну політико-економічну кризу, значне загострення боргової безпеки господарюючих суб'єктів та нераціональне управління наявним потенціалом й тими фінансовими ресурсами, які є у розпорядженні підприємств. Натомість активізація експортної орієнтації галузі дасть змогу знизити ризики валютної кризи й надходження стабільних прибутків, що не лише забезпечить більш стійкий фінансовий стан галузі, але й активізує конкурентоздатність галузі за рахунок іноземних джерел (як матеріальних, так і інформаційних) [6].

Таким чином, аналіз індикаторів фінансової безпеки розвитку сільського господарства виявив, що стан фінансової безпеки розвитку сільського господарства значно погіршився відповідно до економічного клімату країни. ВВП сільського господарства на 1 особу та на 100 га сільськогосподарських угідь встановлено зниження таких індикаторів, як коефіцієнт фінансової стабільності (на 19,4%) й коефіцієнт автономії (на 11%), а співвідношення залученого і власного капіталу збільшилось (на 24%), що засвідчує зниження рівня фінансової безпеки розвитку сільського господарства.

Висновки. Грунтуючись на особливостях сільськогосподарського виробництва, до основних індикаторів фінансової безпеки розвитку сільського господарства необхідно віднести обсяг ВВП сільського господарства та його частку у загальному ВВП країни, обсяг експорту сільськогосподарської продукції на 100 га сільськогосподарських угідь, частку простроченої кредиторської заборгованості підприємств сільського господарства та фінансові коефіцієнти, зокрема фінансової стабільності, залежності, маневреності власного капіталу. Виявлено, що стан фінансової безпеки розвитку сільського господарства відповідає загальнодержавній тенденції розвитку економічної системи.

Список використаних джерел:

1. Національний банк України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.bank.gov.ua>.
2. Державна служба статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua>.
3. Танклевська Н.С. Стан та перспективи розвитку державного фінансування сільськогосподарських підприємств України / Н.С. Танклевська, О.О. Супрун // Соціально-економічні проблеми і держава. – 2013. – Вип. 1. – С. 262–270. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://nbuv.gov.ua/UJRN/Sepid_2013_1_30.
4. Власюк С.А. Фінансування сільського господарства у контексті сучасних умов / С.А. Власюк // Збірник наукових праць Уманського національного університету садівництва. – 2014. – Вип. 85. – С. 249–254.
5. Гудзь О.Є. Фінансові ресурси сільськогосподарських підприємств : [монографія] / О.Є. Гудзь. – К. : ННЦ ІАЕ, 2007. – 578 с.
6. Тетянюк Н.А. Стан справ в сільському господарстві України, проблеми з фінансуванням та перспективи їх вирішення із залученням іноземних інвестицій / Н.А. Тетянюк [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://int-konf.org>.

Анотація. В статтю розглянуто поняття індикаторів фінансової безпеки сільського господарства. Проаналізовані основні з них, а також приведені заходи підвищення рівня фінансової безпеки. Особливу увагу приділено аналізу фінансового результату до оподаткування, який характеризує не тільки фінансову безпеку, але й ефективність господарської діяльності.

Ключові слова: індекс, інфляція, борг, сільське господарство, фінансова безпека.

Summary. The article deals with the concept of indicators of financial security. Analyzes the major ones and the measures for enhance financial security. Special attention is paid to the analysis of the financial result before tax, which characterizes not only financial security but also the efficiency of economic activities.

Key words: index, inflation, debt, agriculture, financial security.